

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

2004 metai

1

LI
LEIDYKLA
Vilnius 2005

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2004

1

VILNIUS 2005

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2004

1

VILNIUS 2005

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS
Vilniaus universitetas

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKASKAS
Lenkijos MA Istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milervilio universitetas

Redakcinės kolegijos adresas:
Kražių g. 5, 01108 Vilnius
<http://www.istorija.lt>

REGINA LAUKAITYTĖ

LIETUVOS ORDINARIATO RYŠIAI SU VATIKANU 1941–1944 M.

Popiežiaus Pijaus XII ir Katalikų Bažnyčios vaidmuo Antrojo pasaulinio karo laikotarpio politikoje, diplomatijoje – viena sudėtingiausių šio karo istorijos problemų. Ne mažiau aktualūs ir įvairių šalių ordinariato veiklos, politinės orientacijos klausimai. Šio straipsnio tikslas – iširti Lietuvos ordinarų ryšius su Vatikanu vokiečių okupacijos metais. Tiesa, labai riboti šaltiniai kol kas leidžia ne tiek analizuoti, kiek apžvelgti abipusius ryšius. Norime aptarti istoriografijos akiratin jau patekusius ir dar nežinomus Lietuvos vyskupų raštus, Antrojo pasaulinio karo metais siųstus popiežiui Pijui XII, taip pat patyrinėti Lietuvą pasiekusius Vatikano diplomatų raštus.

Vatikano ir Lietuvos Katalikų Bažnyčios ryšiai 1941–1944 m. istoriografijoje beveik netyrinėti. Specialiai šiuo klausimu JAV lietuvių periodikoje prieš tris dešimtmečius rašė kunigas dr. Viktoras Pavalkis¹. Jis apžvelgė 1967 m. Vatikane paskelbtus dokumentus apie Šventąjį Sostą ir religijos padėtį Lenkijoje ir Baltijos šalyse Antrojo pasaulinio karo metais. Šie šaltiniai² papildytini Lietuvos archyvuose esančia medžiaga. Čia išliko nemažai 1941–1944 m. Lietuvos vyskupų susirašinėjimo su popiežiumi Pijumi XII, Vatikano nuncijumi Berlyne arkivyskupu Cesare Orsenigo, valstybės sekretoriumi kardinolu Luigi Maglione bei įvairiomis kongregacijomis dokumentų.

Oficialūs Lietuvos ordinariato santykiai su Vatikanu nutrūko 1940 m. vasarą. Nutrukus po Lietuvos okupacijos, birželio 26 d. Ministrų Kabinetas nutraukė konkordatą

¹ V. P a v a l k i s, Bažnyčia Lietuvoje ir Vatikanas 1940–1945, *Aidai*, 1973, Nr. 6, p. 247–249; Arkivyskupas Mečislovas Reiny Vilniuje (1940–1947), *Aidai*, 1974, Nr. 2, p. 56–63.

² *Le Saint Siège et la situation religieuse en Pologne et dans les pays Baltes, 1939–1945*. Libreria editrice Vaticana, pt. 1–2, 1967. Vertimas iš italų k. – dr. Gedimino Vaskelos, iš vokiečių ir lotynų k. – mano, išskyrus tris toliau nurodytus lotyniškus dokumentus, kuriuos išvertė dr. Darius Antanavičius.

su Vatikanu, rugpjūčio pabaigoje nuncijus Luigi Centozo buvo priverstas apleisti Lietuvą³. Vis dėlto sovietinės okupacijos metais Lietuva nebuvo izoliuota nuo Apaštalu Sosto. Vyskupai rasdavo būdų perduoti informaciją apie krašto politinį ir bažnytinį gyvenimą; žinios iš Romos pasiekdavo Lietuvos katalikus per Vatikano radiją, 1940 m. lapkritį pradėjusį transliuoti laidas lietuvių kalba.

1941–1944 m. laikotarpiu, suprantama, negalima kalbėti apie Lietuvos – okupuotos valstybės – ir Vatikano diplomatinius santykius. Nors prie Šventojo Sosto nuo 1939 m. rezidavo Lietuvos Respublikos atstovas Stasys Girdvainis, sunku ką nors pasakyti apie jo veiklą Antrojo pasaulinio karo metais⁴. Vokiečių okupacijos pradžioje religiniam gyvenimui grįžtant į tarpukariu nusistovėjusią vagą, ordinarai vylėsi, kad bus atkurti tiesioginiai diplomatiniai santykiai, į Lietuvą vėl bus paskirtas apaštalinis nuncijus. 1941 m. rugpjūtį aptarę šį klausimą savo pasitarime, o spalį – konferencijoje, vyskupai prašė popiežių Pijų XII gražinti nuncijų⁵ ir ketino kolektyviniu raštu kreiptis į okupacinę valdžią dėl leidimo jam vėl reziduoti Kaune⁶. Kokių nors diplomatinų pasekmių šios pastangos neturėjo: okupuotų šalių ryšiai su Vatikanu karo metais buvo apriboti, nuncijus rezidavo tik Berlyne.

Tiesioginių ryšių su Vatikanu okupacijos metais nebuvo. Lietuvos vyskupų raštai, adresuoti popiežiui, įvairioms Vatikano kongregacijoms, būdavo siunčiami C. Orsenigo, apaštaliniam nuncijui Vokietijoje. Kunigo dr. V. Pavalkio duomenimis, susisiektas su nuncijumi taip pat buvo komplikuotas. Mat Vatikanui atsisakius pripažinti okupuotas teritorijas Vokietijos dalimi, kol jų klausimą po karo išspręs taikos sutartis ar tarptautinės institucijos, vokiečiai neleido nuncijui susisiekti su okupuotų kraštų vyskupais⁷. Toks teiginys pernelyg kategoriškas: Lietuvos archyvuose esantys ir paskelbti šaltiniai liudija, kad abipusė korespondencija karo metais nebuvo nutrūkusi, nors ją ir trikdė sunkesnis susisiekimas su Berlynu.

Vengiant vokiečių saugumo tarnybų, svarbūs raštai būdavo perduodami per patikimus asmenis (pavyzdžiui, pirmuosius Lietuvos vyskupų raštus, adresuotus popiežiui ir nuncijui C. Orsenigo, 1941 m. spalį pastarajam įteikė kunigas salezietis Jonas Puišys, gavęs arkivyskupo žodinių įgaliojimą bendrauti su nuncijumi Lietuvos vyskupų vardu⁸,

³ V. V a r d y s, Katalikai ir komisari: pirmoji pažintis, *Krikščionybė Lietuvoje*, Chicago, 1997, p. 369.

⁴ Žr.: L. J o n u š a u s k a s, Lietuvos diplomatinė tarnyba Antrojo pasaulinio karo metais Europoje, <http://www.genocid.lt/Leidyba/7/laurnas7.htm>

⁵ Metropolito J. Skvirecko 1941 m. spalio 10 d. raštas popiežiui Pijui XII, *LVIA*, f. 1671, ap. 5, b. 109, l. 14.

⁶ Lietuvos bažnytinės provincijos vyskupų konferencijos, įvykusios 1941 m. spalio 7–8 d., protokolai Nr. 5, ten pat, b. 62, l. 12.

⁷ V. P a v a l k i s, Bažnyčia Lietuvoje ir Vatikanas 1940–1945, *Aidai*, 1973, Nr. 6, p. 248.

⁸ Metropolito J. Skvirecko 1941 m. spalio 10 d. raštas nuncijui C. Orsenigo, *LVIA*, f. 1671, ap. 5, b. 109, l. 17.

velesnėje korespondencijoje yra užuominų, kad žinias perduodavo Vokietijoje studijavę lietuvių kunigai). Nuncijus savo ruožtu su Roma palaikė ryšius saugiu diplomatinio paštu. Ne tokia svarbi korespondencija iš Kauno ir Berlyno siūsta paštu, pavyzdžiui, kasmetinis apsikeitimas kalėdiniais sveikinimais, „Acta Apostolicae Sedis“ numeriai, 1942 m. bažnytinį žinyną „Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri pro an. D. 1940“ arkivyskupas išsiuntė į Berlyną registruota banderole⁹. Praėjus kelioms dienoms po vyskupo Juozapo Kuktos mirties, iš Berlyno buvo gautos užuojautos telegramos.

Su nuncijumi Berlyne, įvairiomis Vatikano kongregacijomis susirašinėjo ne tik arkivyskupas metropolitas Juozapas Skvireckas, bet ir kiti ordinarai. Pastarieji tvarkė įvairius bažnyčios reikalus: prašė dispensų, indultų, teikdavo norimą informaciją ir pan. Taigi 1941–1944 m. su Apaštalų Sostu palaikytas nuolatinis ryšys.

Analizuojant dalykinę Lietuvos ordinariato ir Vatikano 1941–1944 m. korespondenciją, išryškėjo kelios svarbiausios temos: susirašinėta dėl pastoracinio darbo vokiečių okupuotose SSRS srityse, rašyta apie bažnytinį gyvenimą Lietuvoje, Vatikane daugiausia rūpintis padėtimi Vilniaus arkivyskupijoje. Šiame straipsnyje aptarsime tik dvi pirmąsias temas, nes Vilniaus arkivyskupijos 1941–1944 m. istorijai būtina atskira studija.

Misijų okupuotose SSRS teritorijose klausimas

Antrojo pasaulinio karo metais Lietuva, suprantama, nebuvo Vatikano diplomatijos dėmesio centre. Tiesa, per keletą pirmųjų karo mėnesių vokiečiams užėmus didžiulę SSRS teritoriją, ja itin domėjosi Apaštalų Sostas dėl galimybių ten apaštalauti. Okupuotose teritorijose po bolševikų valdymo dvidešimtmečio nebuvo veikiančių katalikų bažnyčių, nors gyveno nemažai šią religiją išpažįstančių žmonių.

Lietuviai katalikų kunigai, atrodė, turėjo realiausias galimybes tapti SSRS misionieriais. Mat dėl nepaprastai griežtų vokiečių represijų prieš okupuotos Lenkijos kunigus, vienuolius teko peržiūrėti tarpukariu puoselėtus planus atsiradus galimybėms siųsti į Rusiją tam senokai besirengusius lenkų dvasininkus. Tad pirmiausia Vatikano ir Lietuvos ordinariato korespondencijoje buvo pasikeista laiškais dėl misijų Rusijoje.

Ryšius su Vatikanu bene pirmasis atnaujino vyskupas Teofilus Matulionis – nuo 1929 m. Leningrado apaštalinio administratoriaus augziliaras, keletą kartų SSRS kalin-tas, kol 1933 m., apsikeitus kalintais, grįžo į Lietuvą. 1941 m. rugpjūtį jis parašė laišką popiežiui Pijui XII, kuriame prašė leidimo su kitais Lietuvoje gyvenančiais kunigais, anksčiau Rusijoje dirbusiais sielovados darbu, ten sugrįžti¹⁰. Vyskupas nurodė 23 tokių kunigų pavardes, 50–70 metų amžiaus.

⁹ Metropolito J. Skvirecko 1942 m. lapkričio 5 d. raštas nuncijui C. Orsenigo, ten pat, b. 110, l. 62.

¹⁰ Vyskupo T. Matulionio 1941 m. rugpjūčio 21 d. raštas Šventajam Tėvui, *Arkivyskupas Teofilus Matulionis laiškuose ir dokumentuose*, Vilnius, 2002, p. 69–70. Laiškas tikriausiai buvo išsiųstas tik rugsėjo 22 d., nes kardinolas L. Maglione atsakė į tos dienos laišką.

Apaštalu Sostas pritarė vyskupo T. Matulionio prašymui, „su didžiausiu noru“ (*libentissime*) suteikė leidimą vykti į tas sritis, kurios prieš 1939 m. rugsėjį priklausė SSRS. Nebuvo apsiribota anksčiau Rusijoje dirbusių kunigų grįžimu, Kauno ir Panevėžio vyskupijų kunigai, norintys vykti į Rusiją, turėjo gauti savo vyskupų leidimą¹¹. Vyskupas T. Matulionis gavo labai plačius sielovados administravimo įgaliojimus¹².

Organizuodamas misijas Rusijoje, vyskupas T. Matulionis atsidūrė Vilniaus arkivyskupo Romualdo Jalbžykovskio (Romuald Jałbrzykowski) jurisdikcijoje. Mat 1941 m. rugsėjo 10 d. kardinolas L. Maglione per nuncijų C. Orsenigo pastarajam suteikė apaštalinio administratoriaus teises Mogiliovo arkivyskupijoje ir Minsko vyskupijoje. Arkivyskupas pakvietė vyskupą T. Matulionį susitikti ir aptarti pastoracijos reikalus¹³. Nežinia, ar toks susitikimas įvyko, tačiau vėliau jie palaikė ryšius¹⁴.

Nei arkivyskupas R. Jalbžykovskis, nei vyskupas T. Matulionis negalėjo įgyvendinti savo kanoninių teisių, nes vokiečių valdžia nesutiko įsileisti į okupuotas Baltarusijos ir Rusijos sritis ne tik lenkų, bet ir lietuvių, latvių katalikų kunigų. Vokiečiai savo strateginėje politikoje dėl Bažnyčios buvo suinteresuoti vien stačiatikybės atgaivinimu ir netrukė atkurti sovietų valdžios sunaikintą Rusų Stačiatikių Bažnyčios struktūrą.

Nelaukdamas oficialaus okupacinės valdžios leidimo, arkivyskupas R. Jalbžykovskis į Minsko, Mogiliovo, Vitebsko, Smolensko rajonus pasiuntė apie 30 baltarusių kunigų, tačiau visus juos civilinė vokiečių valdžia netrukus suėmė ir deportavo, keli jų buvo nužudyti¹⁵. Matyt, todėl vyskupas T. Matulionis rūpinosi gauti oficialų valdžios pritarimą, sumanymą jai pateikdamas ne kaip savo paties bei kunigų išvykimą, bet kaip sugrįžimą į buvusias parapijas. 1941 m. žiemą jo įgaliotas kunigas Zenonas Ignatavičius įteikė vokiečių karinių pajėgų štabui prašymą leisti nuvykti T. Matulioniu į Leningradą. Dėl pavojaus vyskupo gyvybei kariškiai tokio leidimo nedavė¹⁶. 1942 m. vasario 25 d. vyskupas T. Matulionis išsiuntė raštus Ostlando reicho komisarui Rygoje ir Minsko generalkomisarui, kuriuose informavo apie religijos padėtį Rusijoje ir prašė leidimo

¹¹ Kardinolo L. Maglione's 1941 m. spalio 4 d. raštas vyskupui T. Matulioniu, *LVI*, f. 1671, ap. 5, b. 109, l. 23.

¹² Kardinolo L. Maglione's 1941 m. spalio 4 d. rašto vyskupui T. Matulioniu priedas, spalio 2 d. pasirašyti įgaliojimai, ten pat, f. 1650, ap. 1, b. 239, l. 45–49.

¹³ Arkivyskupo M. Reinio 1941 m. spalio 14 d. raštas vyskupui T. Matulioniu, *Arkivyskupas Teofilus Matulionis laiškuose ir dokumentuose*, p. 95.

¹⁴ Arkivyskupo R. Jalbžykovskio 1942 m. vasario 14 d. raštas kardinolui L. Maglione'ui, *Le Saint Siège et la situation religieuse en Pologne et dans les pays Baltes, 1939–1945*, pt. 2, p. 532.

¹⁵ Vyskupo T. Matulionio 1942 m. sausio 5 ir liepos 17 d. laišakai kunigui Vincentui Dainiui, P. G a i d a, *Nemarus mirtingasis. Arkivyskupas Teofilus Matulionis ganytojas, kalinys, kankinys ir laimėtojas*, Roma, 1981, p. 233–236; Arkivyskupo R. Jalbžykovskio 1942 m. vasario 14 d. raštas kardinolui L. Maglione'ui, *Le Saint Siège et la situation religieuse en Pologne et dans les pays Baltes, 1939–1945*, pt. 2, p. 533.

¹⁶ K. J ū r a, *Monsinjoras*, Brooklyn, 1979, p. 136–137.

jam su kitais kunigais grįžti „į savo iš bedievių valdovų išvadotas Mogiliovo arkivyskupijos sritis ir ten dirbti kunigais tarp gyvų išlikusių katalikų“¹⁷. Į šiuos prašymus buvo gauti lakoniški neigiami atsakymai¹⁸. Panašų prašymą vyskupas T. Matulionis pasiuntė ir į Berlyną. „Esame įsitikinę, kad, kovojant vokiečių kariuomenei ginklu prieš komunistų ginklą, mes su katalikiškos religijos mintimis ir dėsniais rimtai galėtume būti naudingi. Siekiant vokiečių tautai išnaikinti komunizmą, šis Katalikų Bažnyčios bendradarbiavimas turėtų labai žymią reikšmę“¹⁹, – rašė vyskupas savo *Pro memoria* Ostlando ministrui Alfredui Rosenbergui. Pastarasis į jį neatsakė²⁰.

Metropolitas R. Jalbžykovskis 1942 m. pradžioje suskubo pranešti Vatikanui apie nesėkmingas pastangas organizuoti sielovadą Mogiliovo arkivyskupijoje ir Minsko vyskupijoje, tačiau netrukus, kovo mėnesį, buvo gestapo suimtas ir išvežtas į Marijampolę. 1942 m. birželį kardinolas L. Maglione teiravosi arkivyskupo M. Reinio, koku būdu metropolitas veikė minėtose teritorijose, ar buvo paskyręs šiai veiklai koordinuoti vikarą ar delegatą²¹. Toks asmuo, matyt, nebuvo paskirtas. Vėliau Baltarusijos katalikų sielovada rūpinosi arkivyskupas M. Reinyš. Jis raštu kreipėsi į Ostlando komisarą prašydamas leidimo pasiųsti kunigų į Baltarusijos generaliniam komisariatui priklausančią vyskupijos dalį²². Tokio leidimo negauta, maža to, 1943 m. vasarį Lietuvos generalinis komisaras apribojo Vilniaus arkivyskupo jurisdikciją teritorija, priklausančia vien Lietuvos generaliniam komisariatui. Arkivyskupas informavo Vatikaną, kad „plačiai ir argumentuotai“ atsakęs komisarui, jog arkivyskupijos ribų keitimas priklauso tik Apaštallų Sosto kompetencijai, tad šio įsako nepaisęs²³.

Nors ordinarai dėjo daug pastangų, vokiečiai efektyviai blokavo katalikų kunigų veiklą Baltarusijoje, nereagavo ir į nuolatinis vietos katalikų gyventojų prašymus atkurti parapijas ir paskirti klebonus. Tai nulėmė reicho politikų apsisprendimas Baltarusiją laikyti stačiatikių kultūros regionu, netoleruoti katalikybės įtakos čia sustiprėjimo. Visoje vokiečių okupuotoje SSRS teritorijoje karo metais buvo atidaryta apie 9400 stačiatikių cerkvių²⁴, tačiau į katalikų poreikius atlaidžiau imta žiūrėti tik karo pabaigoje.

¹⁷ Vyskupo T. Matulionio 1942 m. vasario 25 d. raštai Ostlando reichkomisarui Rygoje ir Minsko generalkomisarui, *Arkivyskupas Teofilijus Matulionis laiškuose ir dokumentuose*, p. 104–105.

¹⁸ Generalinio komisaro Gudijai 1942 m. kovo 9 d. ir Ostlando reichkomisaro kovo 15 d. raštai vyskupui T. Matulioniui, ten pat, p. 107, 108.

¹⁹ Nedatuotas vyskupo T. Matulionio *Pro memoria* Ostlando generalkomisarui, ten pat, p. 82–83.

²⁰ P. G a i d a, *Nemarus mirtingasis*, p. 79.

²¹ Kardinolo L. Maglione's 1942 m. birželio 17 d. raštas arkivyskupui M. Reiniui, *Le Saint Siège et la situation religieuse en Pologne et dans les pays Baltes, 1939–1945*, pt. 2, p. 593.

²² Arkivyskupo M. Reinio 1943 m. sausio 18 d. raštas kardinolui L. Maglione'ui, ten pat, p. 709.

²³ Arkivyskupo M. Reinio 1943 m. birželio 23 d. raštas kardinolui L. Maglione'ui, ten pat, p. 815–816.

²⁴ М. Ш к а р о в с к и й, *Русская Православная Церковь при Сталине и Хрущеве (Государственно-церковные отношения в СССР в 1939–1964 годах)*, Москва, 2000, с. 183.

Lietuvos ordinarų raštai popiežiui Pijui XII

Susirašinėta ne tik aktualiais dispensų, indultų, vyskupų skyrimo reikalais, karometais popiežiui buvo adresuotos dvi gana plačios (4 lapų apimties) Lietuvos bažnytinės provincijos gyvenimo apžvalgos. Jos rašytos į metines konferencijas susirinkusių vyskupų vardu 1941 ir 1942 m. spalį, 1943 m. spalį į analogišką konferenciją susirinkę ordinarai santykių su Vatikanu nebeaptarinėjo ir kokių nors užuominų apie tų metų ataskaitinį raštą neužtikome*.

Pirmieji oficialūs Lietuvos ordinarų raštai Vatikanui buvo adresuoti 1941 m. spalį. Spalio 10 d. arkivyskupas metropolitas J. Skvireckas per kunigą J. Puišį SDB perdavė laiškus apaštaliniam nuncijui ir popiežiui Pijui XII. Pastarajame arkivyskupas informavo apie spalio 7–8 d. vykusią Lietuvos bažnytinės provincijos vyskupų konferenciją ir plačiai aprašė bolševikų režimo padarytą žalą religijai ir Bažnyčiai. Tarp pirmųjų bolševikų padarytų skriaudų jis nurodė santykių tarp valstybės ir Bažnyčios nutraukimą, apaštalinio nuncijaus išsiuntimą iš Lietuvos. Arkivyskupas rašė, kad „gesniais laikais“ vėl norėtų matyti nuncijų.

Dvylika punktų jis išsamiai išvardijo priešbažnytinius bolševikų valdžios veiksmus: religijos mokymo pašalinimą iš visų mokyklų, katalikų draugijų uždarymą, katalikiškos spaudos draudimą bei naikinimą, seminarijų, vienuolynų, vyskupijų kurijų ir parapijų turto nusavinimą, sakramentų teikimo bei katalikų švenčių suvaržymą, kunigų ir pasauliečių kalinimą, verbavimą GPU, deportavimą į Rusijos rytus ir kt. Kartu arkivyskupas rašė pastebėjęs pagirtinų dvasininkų, pasauliečių ir mokyklinio bei akademinio jaunimo tvirto tikėjimo pavyzdžių, džiaugėsi anksčiau abejojusių ir indiferentų grįžimu prie Dievo²⁵.

Į šį laišką lapkričio 14 d. arkivyskupas J. Skvireckas gavo valstybės sekretoriaus kardinolo L. Maglione's pasirašytą atsakymą. Kardinalas pranešė, kad laiškas sukėlęs popiežiui gilų liūdesį ir džiaugsmą: liūdesį – dėl bolševikų padarytos žalos religijai ir Bažnyčiai Lietuvoje, tūkstančių gyventojų ir daugelio kunigų nužudymo ir ištėrimo,

* Tiesa, J. A n i č a s knygoje *Katalikiškasis klerikalizmas Lietuvoje 1940–1944 metais*, Vilnius, 1972, p. 126–127, cituoja 1943 m. „Lietuvos episkopato laišką popiežiui“. Susipažinome su cituotu dokumentu, paties autoriaus perduotu buvusiam Ateizmo muziejui. Tai nedatuotas, niekieno nepasirašytas „Lietuvių katalikų adresos šventajam Popiežiui Pijui XII“ projektas, išverstas iš lietuvių kalbos į rusų. Jo pabaigoje yra Lietuvos SSR Valstybės saugumo ministerijos (VSM) herbinis antspaudas ir pastaba, kad originalas yra LSSR VSM tardymo skyriuje. Dokumentas, matyt, surastas per kratą. Kaip matyti iš kreipinio, tai nėra vyskupų raštas popiežiui. Tai, ko gero, 1944 m. pradžioje parengtas adresos popiežiui projektas. Pasirašytą visų lietuvių katalikų, jį norėta įteikti popiežiui antrojo Eucharistinio kongreso proga (dokumentas saugomas Lietuvos nacionaliniame muziejuje, RN, EP2949, 127, l. 1–3).

²⁵ Metropolito J. Skvirecko 1941 m. spalio 10 d. raštas Pijui XII, *LVA*, f. 1671, ap. 5, b. 109, l. 13–16.

džiaugsmą – dėl dvasininkų uolumo ir pasauliečių religingumo sustiprėjimo. Popiežius paragino atnaujinti bolševikų okupacijos metais nutrauktus darbus – atgaivinti katalikų draugijas, atnaujinti tikybos pamokas mokyklose, ir suteikė apaštalinį palaiminimą bažnytinės provincijos kunigams, dvasininkams ir ypač mokykliniam bei akademiniam jaunimui, rodančiam pagirtiną tvirto tikėjimo pavyzdį²⁶.

Panašus laiškas popiežiui Pijui XII buvo pasiūstas ir po antrosios Lietuvos bažnytinės provincijos vyskupų konferencijos, įvykusios lygiai po metų – 1942 m. spalio 6–8 d. Visų Lietuvos vyskupų vardu jį pasirašė metropolitas J. Skvireckas ir Vilkaviškio vyskupas Vincentas Podolskas (įgaliotieji laiško autoriai). Šios konferencijos dokumentai sudomino lietuvių istorikus, nes posėdžių protokoluose užfiksuotas vyskupų nutarimas „dar pasiūsti Apaštalo Sostui pranešimą apie buvusį bolševikų persekiojimą religijos Lietuvoje“, kuriame ketinta rašyti ir apie tautines mažumas²⁷. Tačiau tokio turinio raštas, matyt, nebuvo parašytas. Spalio 8 d. popiežiui adresuotoje bažnytinio gyvenimo apžvalgoje vyskupai neužsiminė apie kokias nors mažumas. Gali būti, norėta informuoti apie okupacinės valdžios užmačius iškeldinti Lietuvos lenkus. Šį klausimą vyskupai svarstė savo konferencijoje, o netrukus įteikė raštą generaliniam komisarui Adrianui von Rentelnui protestuodami prieš planus iškeldinti iš gyvenamųjų vietų lenkų tautybės Lietuvos piliečius²⁸.

Antrajame karo metų rašte popiežiui vyskupų konferencijos dalyviai pirmiausia dėkojo Pijui XII už jo ganytojo laišką (parašytą dar valdant sovietams, 1941 m. kovo 12 d., tačiau gautą tik 1942 m. vasarį), rodantį Šventojo Tėvo susirūpinimą ir palankumą mūsų tėvynei ir lietuviams tikintiesiems. „Nurodymai tame laiške yra pritaikyti bolševikų laikams, bet ne mažiau naudingi visiems laikams, nes visiems lietuvių vyskupams, dvasininkams ir tikintiesiems duoti nurodymai, kaip veikti“²⁹, – rašė vyskupai. Jie pranešė popiežiui, kad visose Lietuvos vyskupijose buvo atlikta kanoninė parapijų vizitacija, daugelyje bažnyčių teiktas sutvirtinimo sakramentas, tad tikinčiųjų dvasia buvo tiesiogiai stiprinama iškalbingais ganytojų žodžiais, o tolimesnes bendruomenes pasiekė įvairiomis progomis išleisti ganytojų laišakai. Vyskupai uoliai stebėjo, kad visose bažnyčiose kunigai aiškintų katalikybės doktriną, katekizuotų vaikus ir mokytų tikybos visose vidurinėse bei pradžios mokyklose. Didžiausią rūpestį jiems kėlė naujų „Viešpaties vynuogyno darbininkų“ parengimas, todėl su pasitenkinimu pripažino, kad

²⁶ Kardinolo L. Maglione's 1941 m. lapkričio 1 d. raštas metropolitui J. Skvireckui, ten pat, l. 31–32.

²⁷ Lietuvos bažnytinės provincijos vyskupų konferencijos, įvykusios 1942 m. spalio 6–8 d., protokolas Nr. 6, ten pat, b. 65, l. 16; S u ž i e d ė l i s, Lietuvos Katalikų Bažnyčia ir holokaustas kaip istorinių tyrimų objektas, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 14, Vilnius, 1999, p. 131.

²⁸ V. B r i z g y s, *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje 1940–1944 metais*, Chicago, 1977, p. 137–138.

²⁹ Metropolito J. Skvirecko ir vyskupo V. Podolskio 1942 m. spalio 8 d. raštas popiežiui Pijui XII, *LVIA*, f. 1671, ap. 5, b. 110, l. 54.

tais mokslo metais labai padidėjo alumnų skaičius Kauno universiteto Teologijos fakultete, Vilkaviškio, Telšių ir Vilniaus seminarijose.

Kaip ir prieš metus rašytame rašte, vyskupai pakartojo, kad „dėl begalinės bolševikų neapykantos tikėjimui“ jų buvimo Lietuvoje dienomis buvo nužudyta 18 lietuvių kunigų, daugelio kalintų kalėjimuose likimas vis dar buvo nežinomas. Nesant katalikiškų laikraščių ir dienraščių, žmonės „gaivino savo sielas dangiškąja duona“, gausiai dalyvaudami beveik visose bažnyčiose vykusiose misijose, dvasiniuose renginiuose, gegužinėse ir spalio mėnesio pamaldose.

Vyskupai džiaugėsi, kad Lietuvoje nedaug tebuvo suklydusių, dvasiškai suluošintų žmonių. Netikintys savo tikėjimą atrado matydami, kaip bolševikų kalėjimuose buvo nužudyti šimtai katalikų, dešimtys tūkstančių tėvynainių deportuoti į tolimus Rusijos rytų rajonus. Laiško pabaigoje vyskupai rašė esą įsitikinę, kad lietuvių tauta ir ateityje bus katalikiška, Dievo pagalba nugalės visus sunkumus, Dievo Apvaizda globos kiekvieną lietuvi³⁰.

Kardinolas L. Maglione netrukus atsakė į šį vyskupų raštą. Jis perdavė Šventojo Tėvo pagyrimą Lietuvos ordinarams, pirmiausia už rūpinimąsi dvasinėmis seminarijomis ir jaunimo religiniu ugdymu, taip pat už tautos globėjos Dievo Motinos Mergelės Marijos kulto puoselėjimą. Nors vyskupai savo rašte nė vienu žodžiu nebuvo užsiminę apie lenkų tautybės kunigų, klierikų ir vienuolių areštus Vilniuje (1942 m. kovo mėn.), Vatikane šie įvykiai sukėlė daug susirūpinimo. Tad kardinolas konspiratyviai rašė: „Kaip žinote, ten – ypač viename krašte – buvo išleista daug nurodymų ir įsakymų, kurie daro daug žalos tikėjimo laisvei, kunigams ir bažnytinei valdžiai. Jo Šventybė neabejoja, kad pagal savo išgales jūs pasistengsite sušvelninti šią neseniai padarytą žalą ir – tai labai svarbu – parūpinsite iš savo namų išvarytiems vienuoliams bei vienuolėms pastogę ir darbą“³¹.

Šį kardinolo L. Maglione's atsakymą vyskupai apsvarstė savo eiliniame pasitarime 1943 m. balandį. Šykščiose posėdžio protokolo eilutėse galbūt dėl atsargumo neužfiksuotas koks nors jų sprendimas dėl lenkų vienuolių likimo, tik nutarta „paraginti tikinčiuosius melstis prie Aušros Vartų Švč. Mergelės Marijos Šventojo Tėvo intencija ir taip pat prašant Ją ypatingos globos mūsų Tėvynei“³². Klausimus, susijusius su Vilkaviškyje ir kitur įkalintų Vilniaus lenkų kunigų „padėtimi, pragyvenimo sąlygomis, jų išlaisvinimo galimumis ir kuo jiems būtų galima padėti“, Lietuvos vyskupai svarstė dar 1942 m. spalį vykusioje konferencijoje³³. Deja, iš konferencijos protokolo negalime

³⁰ Ten pat, l. 53–56.

³¹ Kardinolo L. Maglione's 1942 m. lapkričio 15 d. raštas metropolitui J. Skvirekui, *LVI*A, f. 669, ap. 48, b. 27, l. 1–2. Dr. D. Antanavičiaus vertimas.

³² Lietuvos bažnytinės provincijos vyskupų pasitarimo, įvykusio 1943 m. balandžio 28–29 d., protokolas Nr. 7, ten pat, f. 1671, ap. 5, b. 67, l. 2.

³³ Lietuvos bažnytinės provincijos vyskupų konferencijos, įvykusios 1942 m. spalio 6–8 d., protokolas Nr. 6, ten pat, b. 66, l. 1.

nieko sužinoti apie jų sprendimus. Mūsų žiniomis, lenkų tautybės vienuoliai ir vienuolės 1942–1944 m. neieškojo prieglobsčio „Kauno“ Lietuvos vienuolynuose (tiesa, Marijampolės marijonų, Pagryžuvio jėzuitų ir Vytėnų saleziečių vienuolynuose nuo 1939 m. gyveno lenkų pabėgėlių kunigų).

1943 m. Lietuvos vyskupai buvo susirinkę pasitarti du kartus, balandį ir spalį, tačiau, kaip minėta, jokių raštų popiežiui neberašė. Sunku pasakyti, kodėl taip pasielgta, tuo labiau, kad tais metais ordinarai negalėjo nuvykti į Vatikaną su penkerių metų pranešimais apie bažnytinį gyvenimą (Apaštalu Sostas dėl karo sąlygų penkeriems metams atidėjo šį *ad liminum*³⁴). Informacijos apie bažnytinį gyvenimą Lietuvoje vyskupai nesiuntė ir po 1944 m. balandžio mėn. vykusio pasitarimo. Iš karto reikia pažymėti, kad tai nebuvo susiję su komunikacijos sunkumais, korespondencija nebuvo nutrūkusi.

Informacija nuncijui buvo perduodama ne tik oficialiais raštais. Pavyzdžiui, 1942 m. gruodį nuncijus perdavė kardinolui L. Maglione'į žinias apie religijos padėtį Lietuvoje, gautas iš Vokietijoje studijavusio lietuvių seminaristo. Atostogaudamas Kaune, šis susitiko su kai kuriais vyskupais ir buvo paprašytas informuoti nuncijų³⁵. Tačiau 1943–1944 m. jokių užuominų apie oficialius ar neoficialius kontaktus nei atsiminimuose, nei paskelbtuose ar archyvų dokumentuose neradome.

Galime tik spėlioti, kodėl vyskupai 1943–1944 m. nebeinformavo popiežiaus. Gal tai lėmė karo eiga, gal diplomatiniai sumetimai? Panašu, kad jie negalėjo trečią kartą rašyti apie bolševikų režimo nusikaltimus, o vertinti vokiečių okupacinės valdžios religinę politiką vengė. 1943 m. rudenį dalis Italijos, Roma, jau buvo okupuota vokiečių, tai vertė apriboti net slaptus ryšius. Gali būti, tokiu santykių atšalimu Lietuvos ordinarai reagavo į Vatikano draudimą Vilniaus arkivyskupijos apaštaliniam administratoriui Mečislovui Reiniui dalyvauti Kauno arkivyskupijos vyskupų konferencijose³⁶. Iki tol arkivyskupas jautėsi visateisiu Lietuvos bažnytinės provincijos nariu: dalyvavo minėtoje konferencijose, pasirašė 1942 m. laišką popiežiui, arkivyskupija gavo dalį popiežiaus aukos nukentėjusiems nuo karo Lietuvoje sušelpiti, visi vyskupai padėjo kurti lietuvišką Vilniaus seminariją ir t. t. Tad Vatikano draudimas buvo kliūtis pradėtam Vilniaus arkivyskupijos integravimui į Lietuvos Bažnyčios gyvenimą, ir tai negalėjo nesukelti ordinarų nepasitenkinimo.

³⁴ Lietuvos bažnytinės provincijos vyskupų pasitarimo, įvykusio 1943 m. balandžio 28–29 d., protokolas Nr. 7, ten pat, b. 68, l. 2.

³⁵ Nuncijaus C. Orsenigo 1942 m. gruodžio 2 d. raštas kardinolui L. Maglione'į, *Le Saint Siège et la situation religieuse en Pologne et dans les pays Baltes, 1939–1945*, pt. 2, p. 686–688.

³⁶ Kardinolo L. Maglione's 1943 m. birželio 8 d. raštas arkivyskupui M. Reiniui, ten pat, p. 806. Dr. D. Antanavičiaus vertimas.

Nors 1941 ir 1942 m. Lietuvos vyskupų raštai popiežiui būdavo perduodami per patikimus asmenis, jie buvo savotiškai „depolitizuoti“: vengta rašyti apie vokiečių okupacijos laikotarpiu Bažnyčios patirtą žalą, religinio gyvenimo problemas, nors labai išsamiai rašyta apie bolševikų persekiojimą 1940–1941 m. Pirmiesiems metropolitо J. Skvirecko ir vyskupo T. Matulionio raštams būdinga to meto retorika: „Galinga Didžiojo Reicho kariuomenė, išvariusi rusų bolševikus iš mūsų Tėvynės ir taip ją išlaisvinusi iš bolševikų jungo, savo žygyje yra pasiekusi tolimus Rusijos kraštus“³⁷, – rašė arkivyskupas J. Skvireckas. Vėliau tokių frazių vengta, bet bendrame viso regiono ordinarų laiškų Apaštalaų Sostui kontekste raštai iš Kauno gerokai išsiskiria. Antai Rygos arkivyskupas Antanas Springovičius (Antonijs Springovičs) detaliai informavo popiežių Pijų XII apie okupacinio vokiečių režimo prispaustos Katalikų Bažnyčios ir apskritai Latvijos gyventojų vargus (didžiulius mokesčius, maisto produktų stygių, epidemijas, „quasi–savanorių“ gaudynes ir kt.), išvardijo nacių įkalintus bei deportuotus kunigus. „Nacionalistinės doktrinos nežmoniškumas Latvijoje pasirodė visu savo žiaurumu ir baisybe“, – rašė arkivyskupas pranešdamas apie žydų, psichinių ligonių ir či-gonų likimą³⁸. Vilniaus ordinaras R. Jalbžykovskis informavo valstybės sekretorių apie visų 1939–1942 m. Vilniaus arkivyskupijoje buvusių „režimų“ bažnytinę politiką: lietuvių, bolševikų ir vokiečių³⁹. Iš Lenkijos, kur buvo suimta daug kunigų, vienuolių bei pačių vyskupų ir daug jų žuvo koncentracijos stovyklose, Vatikaną pasiekdavo ypač neramūs ordinarų pranešimai, prašymai diplomatiniais keliais gelbėti nacių aukas. Ukrainos rytų apeigų metropolitas Andrejus Šeptickis (Andrej Szeptycki), karo pradžioje rašęs popiežiui, kad remis vokiečių armiją, išvadavusią iš bolševikų režimo ir siekiančią nugalėti ateistinį komunizmą, praėjus metams, neslėpė pasibaisėjimo: „Visas kraštas dabar sutinka, kad vokiečių režimas yra daug didesnis blogis nei bolševikų, beveik šėtoniškas... Pirmosios aukos yra žydai...“⁴⁰

Iš minėtų Lietuvos ordinarų laiškų popiežius galėjo suprasti, kad sunkiausias šios Bažnyčios veikimo tarpsnis buvo praeityje, sovietų okupacijos metais. Tuo tarpu valdant vokiečiams, religinis bei bažnytinis gyvenimas normalizavosi. Iš tiesų vyskupai vizitavo parapijas, rinkosi į konferencijas bei pasitarimus ir, nors buvo problemų dėl finansavimo ir nacionalizuotų pastatų grąžinimo, darbą atnaujino visos dvasinės seminarijos, į savo vienuolynus, mokyklas grįžo sovietų valdžios išvaikyti vienuoliai bei vienuolės.

³⁷ Metropolito J. Skvirecko 1941 m. spalio 2 d. raštas nuncijui C. Orsenigo, *LVIA*, f. 1671, ap. 5, b. 109, l. 11.

³⁸ Arkivyskupo A. Springovičiaus 1942 m. gruodžio 12 d. raštas popiežiui Pijui XII, *Le Saint Siège et la situation religieuse en Pologne et dans les pays Baltes, 1939–1945*, pt. 2, p. 694–696.

³⁹ Arkivyskupo R. Jalbžykovskio 1942 m. vasario 14 d. raštas kardinolui L. Maglione’i, ten pat, p. 532–536.

⁴⁰ H. S t e h l e, *Tajna dyplomacja Watykanu*, Warszawa, 1993, s. 182. Cituojamas 1942 m. rugpjūčio 29 d. laiškas popiežiui.

Lietuvos vyskupai turėjo priekaištų okupacinei valdžiai, 1942 m. spalį jie buvo išdėstyti rašte generaliniam komisarui. Tačiau popiežiui ordinarai beveik neužsiminė apie okupacinės valdžios religinę politiką. Išimtimi reikia laikyti užuominas minėtame 1942 m. laiške apie tai, kad nėra katalikiškų laikraščių ir dienraščių, pranešime apie Kauno seminariją – kad dviem jos pastatais naudojasi vokiečių kariuomenė⁴¹. Tikėtina, kad kritiškesnė informacija galėjo pasiekti Vatikaną neoficialiu keliu. Tačiau minėtame Vokietijoje studijavusio seminaristo pranešime 1942 m. gruodį taip pat nėra okupacinę valdžią kompromituojančių žinių. Nuncijus sužinojo apie ordinariato santykius su okupacine valdžia (abi šalys ignoruojančios viena kitą, aukšti vokiečių pareigūnai pasikeitę su vyskupais keliais vizitais), seminarijų veikimą, padėtį Vilniaus arkivyskupijoje (t. y. arkivyskupo M. Reinio pastangas atidaryti seminariją, išplėsti sielovadą baltarusių kalba), atnaujintą tikybos mokymą mokyklose, bažnytinio nekilnojamojo turto likimą (vokiečiai laikė jį nacionalizuotu, savo konventuose gyvenantys vienuoliai privalėjo mokėti mokesčius), varpų rekvizavimą (tam priešinosi vyskupai)⁴².

Okupacinis režimas Lietuvoje buvo daug palankesnis Katalikų Bažnyčiai nei Lenkijoje ar Latvijoje, ir vis dėlto sunku paaiškinti, kodėl vyskupai nieko nerašė apie vokiečių represuotus kunigus, nereagavo į Vilniaus arkivyskupo R. Jalbžkovskio, lenkų kunigų, vienuolių suėmimo bei ištrėmimo į koncentracijos stovyklas faktus (tiesa, jie buvo gerai žinomi Vatikane iš arkivyskupo M. Reinio pranešimų).

Gali būti, Lietuvos ordinarai laikė savo pareiga informuoti Vatikaną vien apie religinį gyvenimą ir vengė „politikuoti“, t. y. vertinti to meto socialinę bei politinę situaciją. Grynai politinio turinio laišką popiežiui 1943 m. kovą pasirašė tik vienas vyskupas Vincentas Brizgys. Jis žinomas kaip grupės žymesnių lietuvių laiškas (Vatikaną jis pasiekė po mėnesio)⁴³.

Nežinia, kam priklausė idėja kreiptis į popiežių, tačiau šis laiškas neabejotinai susijęs su Bažnyčios vadovais. Jis buvo parašytas popiežiaus Pijaus XII vainikavimo ketvirtųjų metinių minėjimo iškilmių, įvykusių Kaune kovo 12 d., dalyvių vardu. Jį pasirašė keturi asmenys: vyskupas V. Brizgys, buvęs Lietuvos kariuomenės vadas generolas Stasys Raštikis, buvęs laikinosios vyriausybės ministras pirmininkas profesorius Juozas Ambrazevičius ir Kauno universiteto rektorius Julius Gravrogkas.

Kitais negu 1948 m. Lietuvos partizanų laiškas popiežiui, kuris turėjo didelį atgarsį Vakaruose, pateko į spaudą ir istoriografiją, 1943 m. laiškas liko nežinomas. Didesnės svarbos politinėje perspektyvoje jam, matyt, neteikė ir pasirašę asmenys – trys iš jų, rašę savo atsiminimus, nemini juose šio dokumento atsiradimo aplinkybių.

⁴¹ Pranešimas apie Kauno seminarijos būklę 1940–1942 m. Šventajai seminarijų ir studijų kongregacijai, *LVA*, f. 1671, ap. 5, b. 384, l. 6–7.

⁴² Nuncijaus C. Orsenigo 1942 m. gruodžio 2 d. raštas kardinolui L. Maglione'ui, *Le Saint Siège et la situation religieuse en Pologne et dans les pays Baltes, 1939–1945*, pt. 2, p. 686–688.

⁴³ 1943 m. kovo 12 d. grupės lietuvių veikėjų raštas popiežiui Pijui XII, ten pat, p. 763–767.

Nesunku nuspėti, kad kreiptis į popiežių paskatino susirūpinimas Lietuvos ateitimi. Didžiųjų valstybių diplomatai, spauda jau svarstė būsimosios taikos sąlygas, mažųjų tautų ateities klausimus, ir lietuvių politikai, visuomenės veikėjai ėmė nerimauti dėl SSRS pretenzijų į Baltijos regioną.

Laiško autoriai išreiškė lietuvių tautos padėką Šventajam Sostui už palankią Lietuvai politiką (skiriant į Vilniaus katedrą lietuvius vyskopus Jurgį Matulevičių ir Mečislovą Reinį, paskiriant 1940 m. vyskopus pagalbininkus, už Vatikano radijo laidas lietuvių kalba, 1941 m. kovo 12 d. ganytojo laišką ir kt.). Priminę popiežiui ilgą lietuvių tautos kovą su antikrikščioniškomis jėgomis ir žiaurią bolševikinę okupaciją 1940–1941 m., laiško autoriai rašė, kad 1941 m. birželio 22 d. lietuviai sukilo prieš rusų okupantus ir paskelbė Lietuvos nepriklausomybę, laikinoji vyriausybė atkūrė privačių nuosavybę, religines bei tautines institucijas, okupacinė vokiečių valdžia tik rugpjūčio 5 d. nutraukė laikinosios Lietuvos vyriausybės įgaliojimus ir įvedė savo civilinę administraciją.

Visos lietuvių tautos vardu laiško autoriai kategoriškai paneigė SSRS teises į Lietuvos teritoriją, kadangi ji buvo prijungta jėga, šiurkščiai falsifikuojant balsavimo rezultatus. Jokia Europos valstybė nepripažino Lietuvos prijungimo *de jure*. Primindami, kad lietuviai nuo Konstanco susirinkimo dažnai kreipdavosi į Apaštalų Sostą pagalbos ir globos, laiško autoriai lietuvių tautos vardu prašė popiežių „priimti Lietuvą į ypatingą tėvišką globą ir paveikti didžiąsias valstybes, kad lietuvių tauta nebūtų prijungta prie Sovietų Sąjungos ir jai nebūtų kliudoma atkurti savo valstybę“⁴⁴.

Nežinia, kokį atgarsį šis raštas sukėlė Vatikane, galbūt būtent jis padėjo popiežiui Pijui XII apsispręsti nepripažinti sovietinės Lietuvos okupacijos. Kokio nors oficialaus atsakymo į jį nebuvo gauta.

Bene paskutinis laiškas popiežiui Kaune buvo parašytas 1943 m. lapkritį. Sužinoję apie Vatikano apšaudymą (vokiečių okupuotą Romą apšaudė sąjungininkų aviacija, nukentėjo kai kurie Vatikano pastatai), arkivyskupas J. Skvireckas ir vyskupas V. Brizgys pasiuntė popiežiui Pijui XII užuojautą dėl „nežmoniško teroro išpuolio“ kartu prašydami suteikti savo sūnums tolimoje šiaurėje, Lietuvoje, tokį apaštalinį palaiminimą, kokį gavo Šv. Petro aikštėje džiūgavusios po nepavykusio „pasikėsینimo“ minios⁴⁵. Šis laiškas parašytas vokiečių kalba, nors paprastai susirašinėta lotynų ir italų kalbomis. Tai verčia manyti, kad jo atsiradimas (ir turinys) susijęs su okupacine valdžia. Įvykiai Vatikane buvo įtraukti į vokiečių propagandą prieš sąjungininkus⁴⁶. Vyskupas V. Brizgys netrukus išleido specialų aplinkraščių dekanams, pranešdamas apie minėtą užuojautos

⁴⁴ Ten pat, p. 766.

⁴⁵ Metropolito J. Skvirecko ir vyskupo V. Brizgio 1943 m. lapkričio 11 d. raštas Šventajam Tėvui, LVIA, f. 1671, ap. 5, b. 111, l. 31.

⁴⁶ Ar tai spaudimas Popiežiui? *Ateitis*, 1943, Nr. 259, p. 1; DNB diplomatinis korespondentas dėl Vatikano bombardavimo, ten pat, p. 6.

pareiškima ir įpareigodamas juos paraginti tikinčiuosius kasdien melstis popiežiaus intencija, kad Dievas ypač jį globotų ir saugotų „nuo priešų“⁴⁷.

Vatikano dėmesys Lietuvai

Vatikane nebuvo kaip nors oficialiai reaguota į Lietuvą užklupusias sovietų, vėliau vokiečių okupacijas. Tiesa, čia toliau rezidavo Lietuvos Respublikos įgaliotasis ministras S. Girdvainis – šitaip Vatikanas rodė pagarbą valstybės tęstinumui. Radikalus bažnytinio gyvenimo suvaržymas SSRS okupuotose šalyse paskatino popiežių Pijų XII 1941 m. kovą išleisti ganytojo laišką Pabaltijo katalikų vyskupams. Labai pavėluotai – 1942 m. vasario 23 d. – šis laiškas pasiekė Kauną.

Apie popiežiaus laiško egzistavimą Lietuvoje nieko nebuvo žinoma iki 1941 m. lapkričio, kai laiške arkivyskupui J. Skvireckui apie jį prasitarė Vatikano valstybės sekretorius L. Maglione. Arkivyskupas nedelsdamas paprašė kokių nors saugiu keliu per tarpininką popiežiaus laišką pasiųsti į Lietuvą⁴⁸. Kaip minėta, 1942 m. vasarį jis pagaliau pasiekė savo adresatą Kaune.

Likus keletui mėnesių iki antrosios sovietų okupacijos, Kauną pasiekė⁴⁹ dar vienas popiežiaus Pijaus XII laiškas Lietuvos vyskupams. Tai per visą krikščioniškos Lietuvos istoriją bene pirmasis popiežiaus laiškas, adresuotas būtent jos ordinarams; iki tol su Lietuva susiję laiškai aprėpdavo platesnį regioną (kartu Lenkiją ar Pabaltijį).

Savo laiške popiežius apgailestavo, kad dėl karo sunkumų vyskupai negalėjo 1943 m. atvykti į Vatikaną *ad liminum*. Jis pabrėžė vyskupų pareigą švelninti karo sukeltus sunkumus tikintiesiems, gaivinti krikščionišką meilę tarp įvairių tautų žmonių. Popiežius paragino tęsti sielovadą, pasitelkus kunigus, vienuolius ir vienuoles, katekizuoti moksleivius mokyklose.

Šventasis Tėvas asmeniškai pasveikino metropolitą J. Skvirecką su įšventinimo vyskupu 25-osiomis metinėmis (jos sukako liepos mėn., gali būti, jubiliejus buvo tikroji paskata atsirasti šiam laiškui, nes analogiškomis progomis popiežius sveikino visus įvairių tautų vyskupus) ir leido iškilmių dieną susirinkusiems tikintiesiems po šv. Mišių jo paties vardu suteikti apaštalinį palaiminimą bei nuodėmių atleidimą⁵⁰.

Opi Katalikų Bažnyčios gyvavimo vokiečių okupuotose šalyse problema buvo naujų vyskupų paskyrimas. Anot lenkų istoriko Bogdano Cywińskiego, Hitlerio valdžia darė

⁴⁷ Vyskupo V. Brizgio 1943 m. lapkričio 15 d. aplinkraštis, ten pat, b. 140, l. 71.

⁴⁸ Metropolito J. Skvirecko 1941 m. lapkričio 19 d. raštas C. Orsenigo, *LVIA*, f. 1671, ap. 5, b. 110, l. 1.

⁴⁹ V. B r i z g y s, *Gyvenimo keliai*, Vilnius, 1993, p. 109 (autorius klaidingai nurodo, kad popiežiaus laiškas buvo skirtas Lietuvos ir Latvijos vyskupams, jis adresuotas „Gerbiamiems broliams Kauno Arkivyskupui Juozapui Skvireckui ir Lietuvos vyskupams“).

⁵⁰ Popiežiaus Pijaus XII 1944 m. gegužės 15 d. laiškas Lietuvos vyskupams, *Le Saint Siège et la situation religieuse en Pologne et dans les pays Baltes, 1939–1945*, pt. 2, p. 867–869. Dr. D. Antanavičiaus vertimas.

spaudimą nuncijui C. Orsenigo, kad ten būtų skiriami vokiečiai ordinarai, o visos kandidatūros būtų pristatytos reicho kanceliarijai. Atsisakydamas paklusti spaudimui, Vatikanas neskyrė įpėdinių į kai kurias karo metais mirusių vyskupų katedras iki pat 1945 m.⁵¹ Iš tiesų karo metais Europoje buvo paskirta labai nedaug vyskupų (daugiausia Italijoje, Ispanijoje). Vokietijos okupuotose šalyse 1941–1944 m. pareigas pradėjo eiti apie 10 vyskupų⁵², iš jų trys – Lietuvoje.

Karo metais Vatikanas paskyrė į Lietuvos katedras du ordinarus: į Kaišiadorių katedrą – vyskupą T. Matulionį vietoje 1942 m. birželį mirusio vyskupo Juozapo Kuktos, į Telšių katedrą – vyskupą Vincentą Borisevičių vietoje 1943 m. liepą mirusio vyskupo Justino Staugaičio, taip pat vyskupo V. Borisevičiaus pagalbininką vyskupą Pranciškų Ramanauską.

Apie vyskupo T. Matulionio paskyrimą Kaišiadorių vyskupijos ordinaru kardinolas L. Maglione informavo arkivyskupą J. Skvirecką 1943 m. sausį⁵³. Vyskupui T. Matulioniiui leista, jei tik jis sutiktų, tapti Kaišiadorių ordinaru, perimti vyskupijos valdymą iš karto nelaukiant Apaštalo Sosto bulės. Vatikane, atrodo, baimintasi okupacinės valdžios sudaromų kliūčių, nes leista perimti kanoninį vyskupijos valdymą iš anksto viešai nepranešus tikintiesiems. Kardinolas informavo, kad oficialiai apie paskyrimą „L’Osservatore Romano“ bus paskelbta tik nunciaturai gavus iš Lietuvos pranešimą apie įvykusį vyskupijos valdymo perėmimą⁵⁴.

Kardinolo laiškas pasiekė Kauną balandžio 17 d. Vyskupui T. Matulioniiui su dėkingumu priėmus popiežiaus pasiūlymą ir sutikus kuo greičiau perimti vyskupijos valdymą, jau balandžio 20 d. Kaune buvo atliktos procedūros pagal kanonų reikalavimus; gegužę Kaišiadorių katedroje įvyko iškilmingas ingresas dalyvaujant vyskupijos kunigams, mokyklų, įvairių įstaigų atstovams⁵⁵.

Vyskupą V. Borisevičių, 1940–1943 m. buvusį Telšių vyskupo J. Staugaičio pagalbininką, popiežius paskyrė šios vyskupijos ordinaru 1944 m. sausio 21 d. Vyskupijos valdymą jis perėmė kovo 4 d.⁵⁶ ir netrukus padėjo popiežiui už išrinkimą Telšių vyskupu, taip pat už vyskupijos seminarijos rektoriaus P. Ramanausko nominavimą titulinio vyskupu ir jo padėjėju⁵⁷.

Apie popiežiaus sprendimą pakelti Telšių seminarijos rektorių prelatą P. Ramanauską titulinio Karpatijos vyskupu ir paskirti Telšių vyskupo augziliaru nuncijus C. Orsenigo pranešė vyskupui V. Borisevičiui 1944 m. vasario 8 d. raštu. Jam taip pat leista atlikti

⁵¹ B. C y w i ń s k i, *Ogniem próbowane*, t. I: *Korzenie tożsamości*, Warszawa, 1993, s. 253–254.

⁵² Žr.: <<http://www.catholic-hierarchy.org/events/undex.html>>.

⁵³ Kardinolo L. Maglione’s 1943 m. sausio 15 d. raštas arkivyskupui J. Skvireckui, *Le Saint Siège et la situation religieuse en Pologne et dans les pays Baltes, 1939–1945*, pt. 2, p. 719.

⁵⁴ Ten pat, p. 719–720.

⁵⁵ P. G a i d a, *Nemarus mirtingasis*, p. 87-88; taip pat žr.: Vyskupas Teofilus Matulionis paskirtas Kaišiadorių vyskupu, *Ateitis*, 1943 m. gegužės 31 d., p. 8.

⁵⁶ A. B a l t i n i s, *Vyskupo Vincento Borisevičiaus gyvenimas ir darbai*, Roma, 1975, p. 127.

⁵⁷ Vyskupo V. Borisevičiaus 1944 m. kovo 6 d. raštas popiežiui Pijui XII, *Le Saint Siège et la situation religieuse en Pologne et dans les pays Baltes, 1939–1945*, pt. 2, p. 861–862.

konsekrovimo apeigas nelaukiant apaštalinės bulės⁵⁸. Balandžio 16 d., davęs reikalingas priesaikas, naujasis vyskupas buvo konsekruotas Kauno katedroje. Išskilmėse dalyvavo beveik visi Lietuvos vyskupai (išskyrus Antaną Karosą, dalyvavo Vilniaus arkivyskupas M. Reinys), „nesuskaičiuojama dvasininkų ir tikinčiųjų minia“⁵⁹.

Nepavyko rasti duomenų, kad Lietuvos Bažnyčios vadovai būsimų vyskupų kandidatūras būtų iš anksto aptarinėję su vokiečių okupacine valdžia. Pastaroji į šią bažnytinio gyvenimo sritį nesikišo ir netrukė naujesiems vyskupams užimti katedras.

Prasidėjus vokiečių okupacijai, Vatikano radijas nutraukė laidas lietuvių kalba, nors laidos kitomis kalbomis, pavyzdžiui, vokiečių, lenkų, tęsėsi. Ilgamečio šio radijo darbuotojo monsinjoro Vytauto Kazlausko liudijimu, laidos buvo sustabdytos pačių lietuvių iniciatyva: trūko bendradarbių ir klausytojų. Vokiečiams nekludant Lietuvoje bažnytinio gyvenimo, viešų pamaldų, Vatikano radijo laidos čia buvo mažai klausomos⁶⁰. Jų vedėjai, matyt, vengė vertinti politinę padėtį, nenorėjo imtis nepriklausomo informacijos šaltinio vaidmens, nes tai neišvengiamai būtų sukėlę priešišką okupacinės valdžios reakciją.

Antrojo pasaulinio karo metais Lietuva sulaukė Vatikano humanitarinės pagalbos (panašaus masto ji buvo suteikta ir kitų okupuotų kraštų Bažnyčioms). 1942 m. vasarą buvo gauta palyginti nedidelė popiežiaus Pijaus XII auka nukentėjusiems nuo karo Lietuvos tikintiesiems sušelpsti – 24 727 reichsmarkių. Arkivyskupas ją padalijo visų vyskupijų ordinarams (Vilniaus, Telšių, Panevėžio – po 4 tūkst., Vilkaviškio ir Kaišiadorių – po 3 tūkst. reichsmarkių), be to, skyrė 2 tūkst. neturtingiems tarpdiecezinės dvasinės seminarijos alumnams, po 1 tūkst. – neturtingiems Vytauto Didžiojo universiteto studentams ir Kauno vidurinių mokyklų moksleiviams, 2227 reichsmarkes – pavargėliams ir našlaičiams⁶¹. 1942 m. Rytų Bažnyčių kongregacija per kunigą Frančą Helwegeną perdavė 1067,71 reichsmarkių Rytų apeigų reikalams⁶². 1942 ir 1943 m. sulaukta kitos Vatikano dovanos – alyvų aliejaus, kurį arkivyskupas išdalijo vyskupams⁶³.

⁵⁸ Nuncijaus C. Orsenigo 1944 m. vasario 8 d. raštas vyskupui V. Borisevičiui, *LVIA*, f. 1671, ap. 5, b. 141, l. 9.

⁵⁹ Konsekrovimo protokolai, 1944 m. balandžio 17 d., ten pat, l. 13; žr. taip pat: P a d a u - b i e t i s, Prel. Pr. Ramanauskas – Vyskupas, *Ateitis*, 1944 m. kovo 21 d., p. 3; Naujas Ganytojas Telšių vyskupų soste, ten pat, balandžio 18 d., p. 6.

⁶⁰ Monsinjoro V. Kazlausko 2004 m. spalio 25 d. laiškas straipsnio autorei. Monsinjoras kategoriškai paneigė Kęstučio Girniaus teiginį, kad radijo laidos buvo nutrauktos dar pirmosios sovietų okupacijos laikotarpiu.

⁶¹ Generalvikaro K. Šaulio 1942 m. rugpjūčio 19 d. raštas arkivyskupui M. Reiniui, *LVIA*, f. 1671, ap. 5, b. 135, l. 7.

⁶² Arkivyskupo J. Skvirecko 1942 m. rugsėjo 24 d. raštas nuncijui C. Orsenigo, ten pat, b. 110, l. 43. Kunigas Francas Helvegenas – olandas, 1937–1940 m. dirbęs vyskupo Petro Būčio Rytų apeigų misijoje Kaune.

⁶³ Lietuvos bažnytinės provincijos vyskupų konferencijos, įvykusios 1942 m. spalio 6–8 d., protokolas Nr. 6, *LVIA*, f. 1671, ap. 5, b. 65, l. 16; nuncijaus C. Orsenigo 1943 m. birželio 22 d. raštas arkivyskupui J. Skvireckui; pastarojo liepos 18 d. raštas Lietuvos vyskupams, ten pat, b. 111, l. 25, 26.

Lietuvos vyskupų pranešimai, neverčiantys nerimauti dėl katalikų padėties, Vatikane rūpesčių nekėlė. Kaip jau minėta, valstybės sekretorius nedelsdamas atsakydavo į visus ordinarų raštus, adresuotus popiežiui, paprastai kartu perduodamas jo pasitenkinimą krašto katalikų ištikimybe Šventajam Sostui ir apaštalinį palaiminimą Lietuvos katalikams, dvasininkams. Karo laikotarpio raštuose nei popiežius Pijus XII, nei kardinolas L. Maglione ar nuncijus C. Orsenigo nekommentavo Lietuvos vyskupų politinių nuostatų, santykių su okupacine vokiečių valdžia. Iš Vatikano gauti tik religiniai nurodymai. Vienintelis kitokio turinio 1943 m. pavasarį iš Kauno gautas laiškas, lietuvių tautos vardu raginęs popiežių užsiangąžuoti dėl Lietuvos nepriklausomybės, imtis aktyvių diplomatinėsi priemonių, Vatikane buvo ignoruotas. Tačiau nominalus Lietuvos Respublikos pasiuntinybės prie Šventojo Sosto egzistavimas pakankamai aiškiai rodė jo pagarbą Lietuvos valstybingumui.

Išvados

Darant prielaidą, kad pavyko susipažinti su svarbiausia 1941–1944 m. Lietuvos ordinarų ir Vatikano korespondencija, galima apžvelgti tam tikrus interesus ir abipusių santykių raidą.

Sovietų okupacijos pradžioje nutraukti ryšiai buvo atnaujinti 1941 m. vasarą. Tiesa, ordinarų pastangos, kad į Kauną būtų sugražintas apaštalinis nuncijus, nebuvo sėkmingos, tačiau korespondencija popiežiui Pijui XII, valstybės sekretoriui, įvairioms kongregacijoms pasiekdavo adresatus per Šventojo Sosto nuncijų Berlyne C. Orsenigo.

Vatikane 1941–1942 m. labiausiai domėtasi misijų okupuotose SSRS srityse organizavimu. 1941 m. rugsėjo 10 d. Vatikanas suteikė Vilniaus arkivyskupui R. Jalbžykovskui apaštalinio administratoriaus jurisdikciją Minsko vyskupijoje ir Mogiliovo arkivyskupijoje; tų metų spalio 4 d. davė leidimą vyskupui T. Matulioniui vykti su kitais lietuviais kunigais į parapijas, kurios iki 1939 m. rugsėjo priklausė SSRS. Tačiau vokiečiams kategoriškai pasipriešinus, ordinarai negalėjo legaliai pasiųsti į okupuotas SSRS teritorijas nė vieno kunigo.

Lietuvos vyskupai 1941 ir 1942 m. pakartotinai informavo Vatikaną apie religijos persekiojimą sovietų okupacijos laikotarpiu, tačiau nutylėjo apie Bažnyčios, visuomenės gyvenimo sąlygas vokiečių okupacijos metu. Tai tikriausiai rodo ir ordinarų politinę orientaciją, ir racionalų atsargumą. Okupacijos pradžioje galėdami atgaivinti religinį gyvenimą, ordinarai pasitikėjo vokiečių valdžia. Todėl buvo lengviau juos įtraukti į antikomunistinę propagandą, kuri netrukus buvo nukreipta ir prieš sąjungininkus.

1943 ir 1944 m. vyskupai nebesiuntė popiežiui pranešimų apie Lietuvos Bažnyčios gyvenimą. Gali būti, santykiai su Apaštalu Sostu atšalo, pastarajam 1943 m. viduryje uždraudus Vilniaus arkivyskupui Mečislovui Reiniui dalyvauti Lietuvos bažnytinės provincijos vyskupų konferencijose, mat šitaip iš esmės buvo stabdomas pradėtas šios arkivyskupijos integravimas į Lietuvos Bažnyčios gyvenimą. Kita vertus, tuo metu dalis Italijos, Roma, jau buvo okupuota vokiečių, tai vertė riboti net slaptus ryšius.

Lietuvos vyskupų pranešimai, neverčiantys nerimauti dėl katalikų padėties, Vatikanė rūpesčių nekėlė. Karo laikotarpio raštuose Lietuvos vyskupams nei popiežius Pijus XII, nei kardinolas L. Maglione ar nuncijus C. Orsenigo nekommentavo jų politinių pozicijų, santykių su okupacine vokiečių valdžia. Iš Vatikano gauti tik religiniai nurodymai. Vienintelis kitokio turinio laiškas (1943 m. kovą popiežiui Pijui XII jį parašė vyskupas V. Brizgys ir dar trys žinomi politikos veikėjai; jie lietuvių tautos vardu prašė popiežių paveikti didžiąsias valstybes, kad lietuvių tauta nebūtų prijungta prie Sovietų Sąjungos ir jai nebūtų kliudoma atkurti savo valstybę), raginęs popiežių užsiangažuoti dėl Lietuvos nepriklausomybės, imtis aktyvių diplomatinių priemonių, Vatikanė buvo ignoruotas. Tačiau nominalus Lietuvos Respublikos pasiuntinybės prie Šventojo Sosto egzistavimas pakankamai aiškiai rodė jo pagarbą Lietuvos valstybingumui.

THE TIES OF LITHUANIA'S BISHOPS WITH THE VATICAN DURING 1941–1944

Summary

REGINA LAUKAITYTĖ

The article investigates the ties of Lithuania's ordinariate (except the archdiocese of Vilnius) with the Vatican during 1941–1944. In October 1941, at the beginning of the occupation, the ordinaries requested Pope Pius XII reappoint the nuncio to Kaunas but direct diplomatic relations with the Apostolic See were not restored. Permanent ties were maintained through Nuncio Cesare Orsenigo in Berlin. More important documents were delivered to him through reliable persons and secondary correspondence sent by post. The article reviews the letters of the bishops to Pope Pius XII and the letters sent by the Pope, Vatican Secretary of State Luigi Maglione, and Nuncio C. Orsenigo to Kaunas. Assuming that the most important correspondence of Lithuania's ordinaries and the Vatican during 1941–1944 is available, it is possible to observe certain interests and the development of the mutual relations.

During 1941–1942, attention was focussed at the Vatican on the organisation of missions in the occupied areas of the USSR. On 10 September 1941, the Vatican assigned the jurisdiction of the Apostolic Administrator in the Diocese of Minsk and the Archdiocese of Mogiliov to Vilnius Archbishop Romualdas Jałbrzykowski; on 4 October of the same year, he gave Bishop Teofilius Matulionis permission to travel with Lithuanian priests to parishes, which had belonged to the USSR prior to September 1939 (Bishop T. Matulionis himself undertook the initiative to return to the Diocese of Leningrad since he was the auxiliary to the Apostolic Administrator of Leningrad). But the Germans categorically opposed this and the ordinaries were unable to legally send even one priest into the occupied territories of the USSR.

Even though the letters of Lithuania's bishops were delivered to Pope Pius XII through reliable persons, they were depoliticalised in a way: in letters of 10 October 1941 and 8 October 1942 the bishops repeatedly reported the persecution of the Church during the Soviet period but remained

silent about the living conditions of the Church and society under the German occupation. This probably shows the political orientation and rational caution of the ordinariate. After being allowed at the beginning of the occupation to revitalise religious life, the ordinaries trusted the German government. This facilitated their involvement in anti-communist propaganda.

From these letters the Pope could have understood that the most difficult period of the functioning of the Lithuanian church was in the past during the years of Soviet occupation. Meanwhile the religious and ecclesiastical life under the German government had normalised. The bishops visited the parishes, met at conferences and councils, in spite of the problems concerning financing and the nationalisation of buildings, all the spiritual seminaries were being restored and the monks and nuns scattered by the Soviet government were returning to their monasteries, convents, and schools.

During 1943–1944 (prior to the Soviet occupation) the Lithuanian bishops were assembled three times to confer but they wrote no letters to the Pope. Perhaps relations with the Apostolic See had chilled after the latter had forbidden Vilnius Archbishop Mečislovas Reinys in mid-1943 to participate in the bishops' conferences of Lithuania's ecclesiastical provinces, thus essentially stopping the integration that had been started of this archdiocese into the life of the Lithuanian Church. On the other hand, Rome and part of Italy had already been occupied by the Germans; therefore caution forced even secret ties to be limited.

The reports of Lithuania's bishops, which induced no worries about the situation of Catholics, caused no worries at the Vatican. In letters to Lithuania's bishops during the war, neither Pope Pius XII nor Cardinal A. Maglione nor Nuncio C. Orsenigo commented on their political positions or relations with the German occupational government. Only religious instructions were received from the Vatican. The only letter with different content (Bishop V. Brizgys and three well-known political figures wrote it in March 1943 to Pope Pius XII; they asked the Pope in the name of the Lithuanian nation to influence the big states so that the Lithuanian nation would not be annexed to the Soviet Union and so that there would be no obstacles for the restoration of its state), which urged the Pope to promote Lithuanian independence and to undertake active diplomatic measures, was ignored at the Vatican. But the nominal existence of the envoy of the Republic of Lithuania to the Holy See fairly clearly showed its regard for Lithuania's statehood.

After the German occupation began, Radio Vatican discontinued its programmes in Lithuanian (which had been broadcast since November 1940). The programmes were apparently stopped at the initiative of the Lithuanian priests themselves: since the Germans were not hindering ecclesiastical life or public prayer, almost no one in Lithuania interested in listening to Radio Vatican. Any judgment of the political situation was avoided out of fear of repressions.

Gauta 2004 m. gruodžio mėn.

Regina L a u k a i t y t ė (g. 1959). Humanitarinių mokslų daktarė. Nuo 1989 m. dirba Lietuvos istorijos institute, yra XX a. istorijos skyriaus vyresnioji mokslo darbuotoja. Parašė dvi monografijas ir 30 mokslinių straipsnių. Tyrinėjimų kryptys – Katalikų ir Stačiatikių Bažnyčių XX a. istorija.

Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, Vilnius, LT-01108.

El. paštas: regilauk@takas.lt